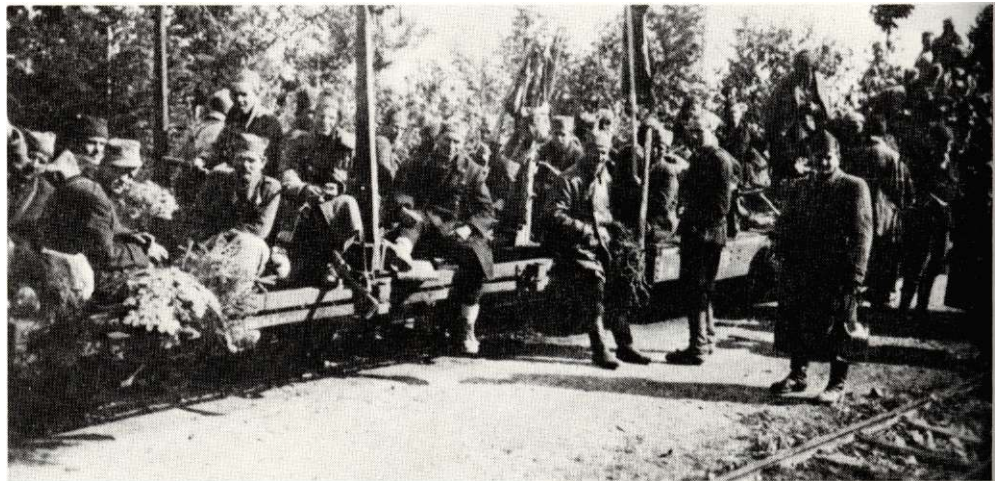

Širenje i odbrana slobodne teritorije u zapadnoj i srednjoj Bosni

U središnjem i zapadnom delu Jugoslavije, od Kupe i Save do Vrbasa, Neretve i do nadomak jadranske obale stvorena je u jesen 1942. velika slobodna teritorija, tzv. Bihaćka republika. Među tridesetak brigada već znatno narasle Narodnooslobodilačke vojske nalazila se tu, na izvršavanju najvažnijih borbenih zadataka, i Prva proleterska. Ona se bori između Kupresa, Šujice i Duvna, napada Ključ i Bosansko Grahovo i prodire do Plavna, učestvuje u slamanju neprijateljske oktobarske ofanzive, a 1. novembra ulazi u sastav Prve proleterske divizije. U Bosanskom Petrovcu Vrhovni komandant Tito joj 7. novembra, na dan godišnjice oktobarske revolucije, predaje zastavu i odaje priznanje za velike zasluge i izuzetan doprinos narodnooslobodilačkoj borbi. U sastavu divizije, zajedno sa 3. krajiškom i 3. sandžačkom brigadom, Prva proleterska nastavlja borbeni put i u neodoljivim jurišima razbija neprijateljske garnizone i oslobađa Sitnicu, Jajce, Skender-Vakui, Kotor-Varoš, Jošavku, Teslić, Prnjavor. Svojom vojnom i političkom akcijom Prva proleterska daje velikog maha narodnooslobodilačkom pokretu u srednjoj Bosni, iz koje se stotine boraca, za nekoliko dana, svrstava pod njenu proletersku zastavu.

Tito na Mliništima, septembra 1942. U neposrednom obezbeđenju Vrhovnog štaba nalazio se Kraljevački bataljon.

Mliništa, septembar 1942: partizanski voz sa borcima i ranjenicima na putu za Drvar.

Bio sam veoma mlad kada sam na Biokovu čuo za 1. proletersku. Nisam ni slutio da ću uskoro i ja biti u njenim redovima.

Za mene je to došlo spontano. Kazali smo svoju želju, i nas osamdeset petoro iz Biokovskog odreda stiglo je 2. septembra 1942. godine u Brigadu.

U Livnu smo raspoređeni po jedinicama. Sa još nekim drugovima pripao sam 1. četi Beogradskog bataljona. Dočekali su nas srdačno i toplo. Nisu se ponašali kao stariji prema mlađima, već smo se sjedinili kao davnašnji poznanici po ideji i oružju. Slušali su o našim borbama, uspesima, teškoćama, a mi o njihovim.

Posle nekoliko dana bio sam raspoređen na noćnu stražu. Trebalo je da stojim jedan sat. Ali tek što je prošlo pola sata, a meni je stigla smena.

— Još si umoran od puta, a i mlad si, idi se odmaraj, ja ću te zameniti - rekao mi je dežurni.

Pošao sam na spavanje, a na mestu me čekala puna šajkača krušaka.

- Uzmi, mlađiću, to je sledovanje - reče mi nepoznati glas.

Grudi su mi bile ispunjene radošću. Srce se razigralo od sreće i zadovoljstva. Našao sam novu porodicu, nov dom.

Ivo Tolić

... Iz velike brigadne popune (oko stotinu i šezdeset Dalmatinaca) u našu četvrtu raspoređiše starijeg Šibenčanina Antu Šupe s mladim rođakom Jozom i s cijelom porodicom. Zapravo, u naš vod pratećih oružja raspoređeni su — Ante i njegova petnaestogodišnja kćerka Marica, a žena mu Milka s jednogodišnjim sinčićem u brigadnu bolnicu. Sve što su imali dali su za partizane, i na kraju se i sami pridružili odredu. Od oko osam stotina boraca s Biokova javilo ih se veći broj nego što se tražilo. I među njima je vršeno odabiranje. Data je prednost ne samo članovima Partije i Skoja, očeličenim u borbama, već i stasitima i zdravima »da nam«, kako se

Doček ranjenika Prve proleterske i drugih brigada u Bosanskom Petrovcu i Drvaru 1942.

govorilo, »ne obrukaju Dalmaciju pred srbijanskim i crnogorskim proleterima«.

Tu, kraj Ključa, spavalo se, kao i ranije, po desetinama i vodovima ispod vočki, da nas vedrina noću ne bije, ali je Ante, sa svojom kćerkom odlazio u osamu. To je neke naše drugove ozlijedilo jer su to tumačili kao znak tuđenja, a i vojnički, govorili su, nije dobro: kad bi nas neprijatelj iznenadio ili ako bi uslijedio noćni pokret, mogli bismo ih u hitnji zaboraviti. Razgovor o tome, po zadatku, obavio sam s Maricom. Počeo sam strahovanjem – da

nije možda poklonila povjerenje brbljarima neprijateljske propagande. Začudila se i samom pitanju, jer, veli, ne bi tu ni bila kad se u narodu ne bi znalo za čestitost partizana. Još pri polasku, govorila je, brinuli smo se kako ćemo se snaći i kako ćete nas prihvatiti. Sad, kad smo se uvjerali koliko ste obični, osjetili smo koliko ste naši. Poslije se smjestila s našim drugarima, a Ante s konjovocima. I drugarice i drugovi iz te popune brzo su se stopili s brigadom kao da su od Rudog bili s nama.

Radonja Vešović
(1971. godine)

Govor *Filipa Kljajića*, političkog komesara 1. proleterske brigade u Ključu, 19. oktobra 1942, prilikom susreta 1. proleterske i Prve poljoprivredne radne brigade:

»Otvaram ovu priredbu koju borci Prve proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade priređuju za Poljoprivrednu brigadu. Dozvolite da vas pozdravim u ime Prve proleterske brigade. Mi vam se divimo. Mi smo se borili po Srbiji, Bosni, Crnoj Gori i Hercegovini. Ono što smo našli u Krajini, nismo videli nigde. Ono što smo videli u Krajini nemoguće je opisati. Toliko oduševljenja nigde nismo našli. Mi smo ponosni s vama! Mi smo srećni što s vama zajedno možemo da radimo i da se veselimo.

Ova borba u kojoj naš narod pokazuje takvo herojstvo za koje istorija čovečanstva ne zna, okupila je sve što je čestito, sve najbolje u našim narodima. Borci koji su počeli da se bore bos i goli sad su stvorili brigade – naoružali se. Odakle im toliko snage i moći, moraju se zapitati mnogi? Vi ste naša snaga! Neka vas vide! Vi se borite za berbu, za hieb. To je isti zadatak kao borba s puškom. Mi vas pozdravljamo i po sto puta pozdravljamo! Vi svojim radom dajete snage i podsticaja za naša herojstva, za još veće napore. U ovoj borbi učestvuje čitav naš pošten narod. Digao se protiv izdajnika i okupatora ...«

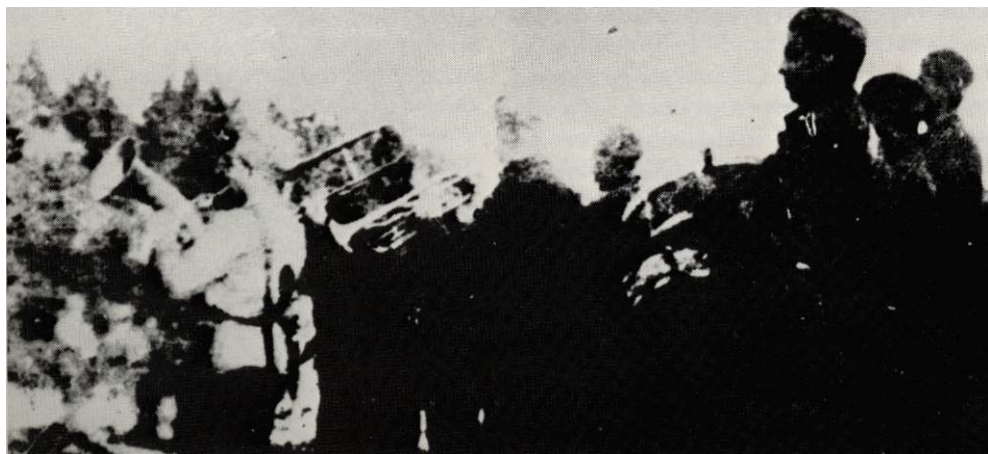
Jovan Lola Vujošević
(Iz dnevnika)

Borci 2. voda 2. čete Četvrtog bataljona na Mliništima, septembar 1942. godine. U prvom redu: Vojislav Andrejević, Jovan Čamilović, Momir Lekić, Ivan Kralj i Milosav Spasojević Deva. Stoje: Bozo Radić, Anđelko Veljić, Đurić (telegrafista), Predrag Mihailović Pega, Nikola/ Bak i Stevan Varga.

Dimitrije Vojvodić Zeko, rođen 1908. godine Konjusi, Andrijevića, SRCG; činovnik; član KPJ od 1941. Stupio u NOB jula 1941. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj.

Vojna muzika Četvrtog kraljevačkog bataljona, oktobar 1942. godine, posle Mliništa.

Naveče, kad kuvar Božo oglasi da je večera gotova, sastajemo se svi oko kuhinjskih vatara.

Sinoć je bio slučajno čitav štab i pratnja na okupu.

U proćelju sjede drugovi: Koča, Fića, Španac, Plavi i drugarica Irena, a ostali dalje redom... Drugovi iz štaba tek što su došli s položaja.

Drug Fića zadirkuje čiča Miladina, a on se brani šakama i kapom od dima koji grize za oči. Miladin slobodno odgovara, pomalo kašljucajući:

– Ništa, ništa, drug komesar! Ja sam ti, bre, bio u prvi svetski rat četiri godine, ranili me na Solunski front, i danas, dovedi mi kog hoćeš mladića – kad ga stisnem, bre, kost će mu prsne u leđa...

Miladin je iz istočne Srbije, dežmekast, kratkovid starčić, koji je u toku prvog svjetskog rata mnogo prepatio, po svršetku rata povlačio se po zatvorima »zbog komune«, kako on veli, ali ga sve te patnje nijesu mogle slomiti...

Razgovor se naglo utiša. Koča je sjedio na oborenom borovom stablu i pjevao svojim zvonkim glasom neku pjesmicu. Svi su znali da on vrlo lijepo pjeva, i svi napregnuto počehše slušati. On, komandant partizanske brigade, od koga strepe i koga, u najstrašnijim snovima, sanjaju fašistički komandanti pukova i divizija, on, strah i trepet za neprijatelja, pjeva sad, u tišini ljetne noći, neku toplu, sjetnu pjesmu iz Španije. Pod uticajem melodije, pred očima se, u izmaglici, stvara vizija Španije... Neko predloži da svi redom, jedan po jedan, otpjevamo po jednu pjesmu.

I čiča Miladin je bio započeo da pjeva neku veselu, staru vojničku pjesmu, ali je i on naglo prekinuo:

- Eh, deco, kako sam ja nekad pevao, a sad...

Pjevao je zatim drug Plavi... staru narodnu pjesmu: »Koja gora razgovora nema...«

Po završetku večere Koča, Španac i Fića opet pojahaše konje i nestadoše u mraku preko livade. Ostali se razidoše da spavaju, svaki pod svoj bor ili grm.

Derviš Sušić
(1950. godine)

ВРХОВНОМ ШТАБУ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКЕ
ПАРТИЗАНСКЕ И ДОБРОВОЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ

П О Л О Ж А Ј

По завршетку рада у срезovima: клучком, дрварском и петровачком наставио сам рад у срезovima: санском, новском, крупском и бихаћком. О мом кретању по овим срезovima претходно сам саставио распоред кретања са Оперативним штабом за Бос. Крајину. По том распореду, прво сам посетио Јелашиновац, гдје сам крстио 51 дјете, извршио опијела над гробовима умрлих и погинулих, којих је било око 20. По завршеним вјерским обредима, одржан је величанствен збор, на ком је присуствовало око 900 особа. Из Јелашиновца отишли смо у Бос. Милановац, гдје смо крстили 34 дјеце, извршили опијела над 12 умрлих и погинулих, који су били сахрањени у непосредној близини цркве. По завршеним вјерским обредима одржао сам говор прикупљеној маси које је било око 300 особа. Истог дана продужили смо пут у село Бошњаци, гдје се је касно у ноћи окупио народ на броју од 400-500 особа. На овом скупу говорио сам ја и свештеник Крсто Бијељац. Из Бошњака наставили смо пут за Липник, гдје смо крстили 82 дјеце и извршили опијела над неколико умрлих особа. На овом скупу код цркве присуствовало је око 600 особа. Селјаци нису вјеровали да смо свештеници, јер код већине народа постоји увјерење да нема ниједног живог православног свештеника. Из Липника отишли смо у Мајкић Јапру, гдје смо крстили 56 дјеце и вјенчали три брачна пара. По завршеним вјерским обредима, одржао сам говор народу у цркви, гдје је било присутно око 300 особа. Из Мајкић Јапре наставили смо пут за Лушци Паланку, гдје смо служили литургију. Одржан је велики народни збор на којем је било присутно око 2000 особа. Скуп је имао карактер праве народне свећаности. На скупу смо говорили ја и друг Стари. У овом мјесту крстили смо 84 дјеце, вјенчали три брачна пара и извршили 12 опијела.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ !

В. Петровић
30 октобра 1942 године.

Вјерски референт
I Пролетерске Ударне Бригаде
П о п Блажо Марковић

Ruševine spaljenog Ključa oktobra 1942. године.

Nemački tenk koji su uništili borci Drugog bataljona u Bravskom kod Ključa 13. X 1942. године. Tom prilikom pronađena je ova slika kod ubijenog tenkiste.

Vrhovnom štabu Narodno-oslobodilačke
partizanske i dobrovoljačke vojske
Jugoslavije

Položai

Po završetku rada u srezovima: ključkom, drvarskom i petrovačkom nastavio sam rad u srezovima: sanskom, novskom, krupskom i bihaćkom. O mom kretanju po ovim srezovima prethodno sam sastavio raspored kretanja sa Operativnim štabom za Bos. krajinu. Po tom rasporedu prvo sam posjetio Jelašinovac, gdje sam krstio 51 dijete, izvršio opijela nad grobovima umrlih i poginulih, kojih je bilo oko 20. Po završenim vjerskim obredima, održan je veličanstven zbor, na kom je prisustvovalo oko 900 osoba. Iz Jelašinovca otišli smo u Bos. Milanovac, gdje smo krtili 34 djece, izvršili opijela nad 12 umrlih i poginulih, koji su bili sahranjeni u neposrednoj blizini crkve. Po završenim vjerskim obredima održao sam govor prikupljenoj masi koje je bilo oko 300 osoba.

Istog dana produžili smo put u selo Bošnjaci, gdje se je kasno u noći okupio narod na broju od 400-500 osoba. Na ovom skupu govorio sam ja i sveštenik Krsto Bijeljac. Iz Bošnjaka nastavili smo put za Lipnik, gdje smo krtili 82 djece i izvršili opijela nad nekoliko umrlih osoba. Na ovom skupu kod crkve prisustvovalo je oko 600 osoba. Seljaci nisu vjerovali da smo sveštenici, jer kod većine naroda postoji uvjerenje da nema nijednog živog pravoslavnog sveštenika. Iz Lipnika otišli smo u Majkić Japru, gdje smo krtili 56 djece i vjenčali tri bračna para. Po završenim vjerskim obredima, održao sam govor narodu u crkvi, gdje je bilo prisutno oko 300 osoba. Iz Majkić Japre nastavili smo put za Lušci Pаланку, gdje smo služili liturgiju. Održan je veliki narodni zbor na kojem je bilo prisutno oko 2000 osoba. Skup je imao karakter prave narodne svećanosti. Na skupu smo govorili ja i друг Стари. U ovom mjestu krtili smo 84 djece, vjenčali tri bračna para i izvršili 12 opijela.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

B. Petrovac
30 oktobra 1942 године.

Vjerski referent

I proleterske udarne brigade
pop Blažo Marković

16. oktobar 1942.
Dragići

Škripe točkovi velikih, praznih seljačkih kola na ulazu u dvorište. Bič puca na suncu. Vraćaju se odbegli na svoja ognjišta.

Ptice u šljiviku. Pilići čupkaju u bašti - ograda je oborena - ovuda je prošao neprijatelj. Neprijatelj koga je u brlog oterala Prva proleterska. Po dvorištu je rasut kukuruz, pasulj. Bašta je izgažena, grane šljivika polomljene. Dole se plavi, kao nepomična, Sana. Dan liči na nedelju, a možda je i nedelja - zaboravili smo dane.

U velikoj kući Dragičevoj čistimo sobu u kojoj ćemo provesti dan. Soba govori o bekstvu. Slama se skuplja na gomilu pred vratima, otvaraju se prozori u sunce, u nedelju.

Pisaća mašina nastavlja rad, započet nad zapaljenim Ključem, nastavljen na napuštenoj pruzi, uz eksplozije topovskih granata.

Vrata se širom otvaraju. Član kuće. Domaćinov brat. S puškom o ramenu.

- Zdravo! Smrt fašizmu!

Zbunjen je. Očekivao je golu, opustošenu sobu bez ljudi. Mrtvu sobu.

Mašina kuca - daleko je Ključ, rika topova, napuštena pruga. Mašina kuca Ključ, riku topova, tugu napuštene pruge, prkosnu snagu Prve proleterske.

Grupa boraca Šestog bataljona kod Ključa, oktobar 1942. Sleva, stoje: Žica Trnitić, Duka Đoković, Rade Injac, Milutin Tanasijević, Jezdimir Rakić, Branislav Janjić. Čuče (zdesna) Stanimir Dinčić i Mila Aleksić.

- Sedi družo. - Tik-tak-tak-tak!
Vrata se opet širom otvaraju. Kao jabuka rumeno, okruglo devojačko lice. Velike, iznenađene oči.

- Zdravo, drugovi! Smrt fašizmu!

Mala snažna pesnica stisnuta je kraj svetlog čela. Lice radosno - lice slobode.

Sa Siše, sa Bravskog, iz šuma i vrtača, vraća se oslobođeni narod. Vraća se narod, vraćaju se stada, zaprege, deca, majke - žuta kukuruzna polja pozdravno šušte.

- Kukuruz je naš! Ni zrna kukuruza okupatoru!

- Da živi Prva proleterska!

Čedomir Minderović

Grupa boraca Brigade, oktobar 1942, sleva: Mirko Novović, Strado Bojović, Kosara Vučimu, Nikola Milekić Korčagin, Ivo Radulović i Komnen Žugić.

Vrhovni komandant vrši smotru Prve proleterske brigade pre predaje zastave u Bosanskom Petrovcu 7. novembra 1942. godine. Sleva: Koča Popović, Filip Kljajić, Ivo Lola Ribar, Josip Broz Tito, Sreten Zujović, Danilo Lekić i Mijalko Todorović.

Prva brigada pokazala je u svojim dosadašnjim bojevima da dostojno nosi svoj veliki naziv, da nosi dostojno veliku zastavu koja joj je predana. Ali, drugovi i drugarice, rat nije svršen. Mi imamo pred sobom još dosta teških iskušenja. Ali mi danas idemo sa još više poleta, sa više snage u susret tim novim bojevima, novim naporima. Danas mi imamo vojsku, imamo brigade, imamo divizije, imamo naoružanje, imamo narod, a to je najvažnije - imamo narod iza sebe, koji zna da je to njegova vojska, koji zna da samo ta vojska vodi borbu za njegovo oslobođenje. Mi danas idemo u borbu sa dubokim ubjedenjem da ćemo je srećno završiti.

Drugovi i drugarice! Predajući zastavu vašoj brigadi htio bih reći nekoliko riječi onim novim borcima koji su u vaše redove došli poslije Srbije, onim borcima koji sada dolaze u vaše redove. Htio bi da kažem tim borcima - neka vam Prva proleterska brigada bude škola, a stariji drugovi primjer. Učite se od starijih drugova i budite ponosni što ste postali borci te brigade. Vi ćete u toj brigadi naći porodicu, jedinstvenu, monolitnu; naći ćete neku vojničku disciplinu starog tipa, nego drugarsku disciplinu, koja proističe iz svijesti svakog borca. Takva disciplina je onaj stub koji čini jednu narodnu vojsku nepobjedivom. I borci Prve brigade dokazali su u svim dosadašnjim bojevima da je to disciplinirana vojska.

U daljim bojevima u kojima će učestvovati, Prva proleterska brigada će, ja sam uvjeren, časno ispuniti sve zadatke koje pred nju stavi Vrhovni štab i koje narod naš od nje traži. A što je najvažnije, u vašoj brigadi, i to ne samo u jednoj jedinici nego između svih jedinica, vlada najprisnije drugarstvo koje se da zamisliti. Dobro je natjecanje, ali ono pravo proletersko natjecanje, a ne ono koje izvire iz nezdravih odnosa. Mi sada imamo mnogo brigada, divizija. To je narodna vojska, naoružana narodna snaga, koja treba da izvojuje slobodu svome narodu, koja je spremna da se bori protiv svakoga. U toj vojsci treba da vlada ljubav i drugarstvo kako se može naći samo u jednoj revolucionarnoj vojsci kao što je Crvena armija.

Naša borba će biti još uvijek teška; mi pred sobom imamo brojnog i još uvijek nadmoćnijeg neprijatelja, iako on malaksava. Mi još imamo pred sobom narodne izdajnike Pavelića, Nedića, Dražu Mihailovića; imamo ustaše i četnike, koji zajedno sa okupatorom naprežu posljednje snage da nas razbiju i unište. Ali nas, drugovi, niko neće moći razbiti. Nastojanja naših neprijatelja svakog dana sve više se pokazuju kao iluzije. Ja mislim da je to i njima već jasno. Nas nikakva prijetnja, nikakva ofanziva ne može da zastraši. Koliko smo mi ofanziva prošli - motorizacije, avioni, tenkovi - pa što su neprijatelji postigli? Mi smo sada još jači, a sutra nas čekaju nove pobjede na novim mjestima. Gledajte, naše brigade zauzimaju danas utvrđene gradove i gone neprijatelja. To je vojska, narodna vojska, drugovi!...

TITO

...Deset mjeseci oštre, nemilosrdne borbe, aktivnog političkog rada u Brigadi i u sredini u kojoj je Brigada djelovala, dugih marševa, čestog gladovanja, djelimičnih neuspjeha i divnih pobjeda, deset mjeseci mučnog i vedrog života - pretvorili su zavjet boraca iz riječi u djelo. Zastava naše partije u rukama boraca 1. proleterske nije klonula, ona je u muškom zamahu nad nama, ona je ponosno prenesena kroz mnoge i mnoge naše krajeve. Mi ćemo je i dalje s ponosom, udarnički nositi.

I upravo zato da bismo naše udarništvom mogli ne samo održati već i sve više,

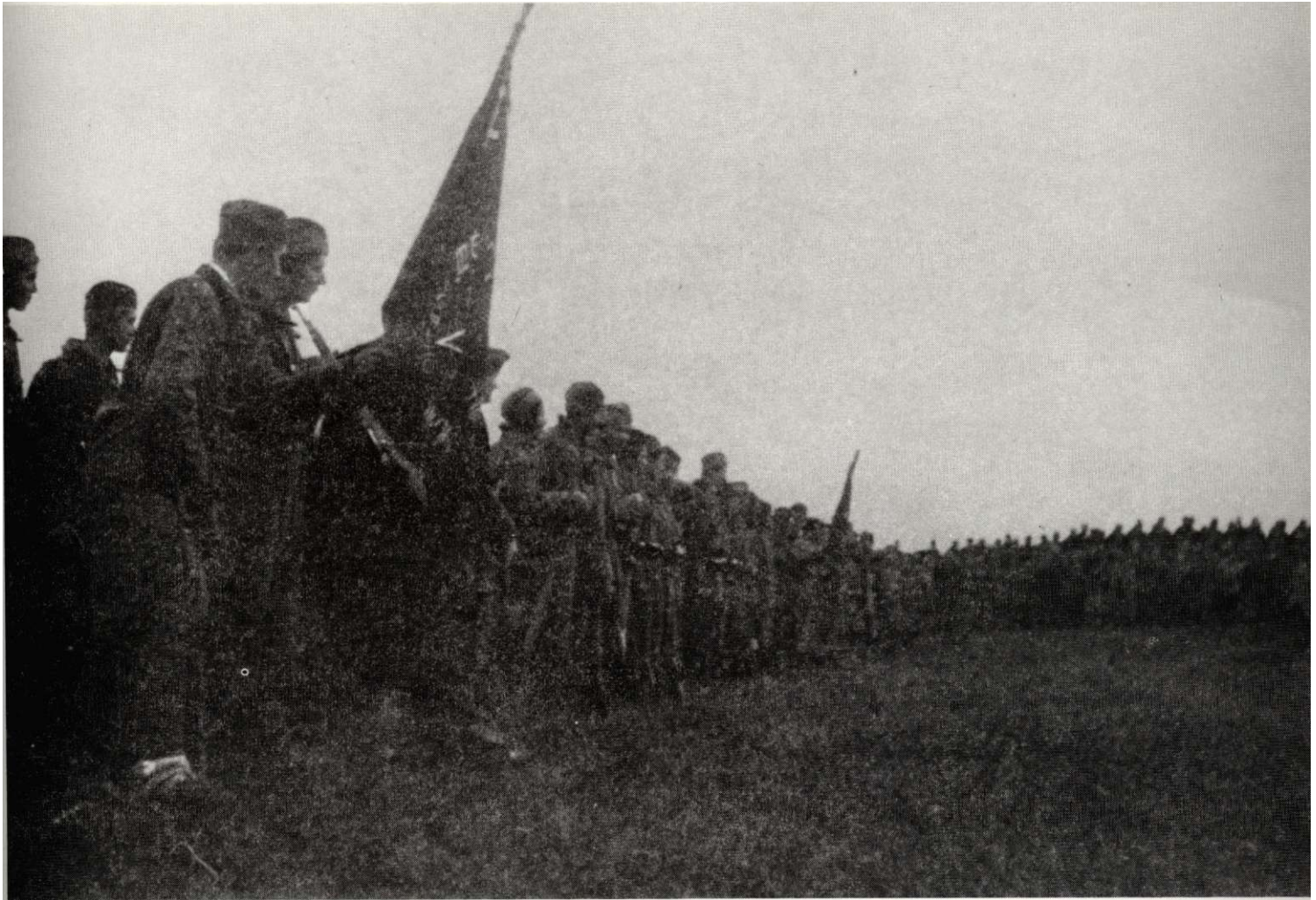
sve čvršće razvijati i pojačavati, potrebno je da u cijelosti upoznamo razvitak naše brigade, da izučimo naša iskustva, da pođemo dalje - time što ćemo naša iskustva proširiti, obogatiti iskustvima ostalih naših partizanskih jedinica, iskustvima naše narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske, koja je u ovoj neravnoj borbi napisala i ne prestaje da piše najljepše stranice istorije oslobodilačkog rata porobljenih naroda. Još više, da naša iskustva produbimo, osvjetlimo iskustvom Crvene armije i njenih partizana, borbom porobljenih naroda.

Naša iskustva nisu rezultat glatkog i

jednostavnog razvitka, već teške, surove borbe i živih ljudi u toj borbi, ljudi koji žive mržnjom prema neprijatelju, ljubavlju prema narodu, ljudi kojima rukovodi naša Partija. Mi smo postali ratnici ne iz ljubavi prema ratu, već iz saznanja da ćemo radije ginuti i pobijediti u borbi nego dopustiti da kao robovi izgubimo glavu. A boreći se, mi smo učili i svakodnevno učimo kako da bijemo neprijatelja, njegovu živu snagu; no istovremeno mi u borbi učimo kako da to zlo potpuno uništimo i kako da izgradimo novi, srećniji život. I zato su naša vojnička iskustva dio cjeline, koja u sebi sadrži i politička

iskustva. Politički rad je uslovio naš vojnički razvitak, a ovaj je, sa svoje strane, doprinio da politička načela postanu materijalna sila. I zato je naša vojnička iskustva potrebno proučavati uporedo s političkim razvitkom naše brigade, sa razvitkom naše borbe uopšte.

Manevar

Postavljeni zadaci, cilj i mjesto u narodnooslobodilačkoj borbi odredili su smjernicu osnovnog vojničkog razvitka 1. proleterske. Naša brigada, kao jedna od udarnih pesnica narodnooslobodilačke borbe, morala se osposobiti da se pojavi tada i tamo kada je i gdje to bilo najpotrebnije i najcjelishodnije. Samim tim ona se nije mogla vezivati za stalne položaje, za pozicionu borbu, već je morala izrasti u pokretnu jedinicu sposobnu da na svakom terenu, sa istim poletom, udara po neprijatelju. Bilo je nužno da se pokretljivost i borbeni polet, koji nisu smjeli biti uslovljeni teritorijom, spoje i izraze kroz manevarsku sposobnost jedinice. Mi smo u tome uspjeli.

Naša brigada je izrasla u gipku, no ne manje odlučnu manevarsku jedinicu, spremnu da se bilo u kojem kraju naše zemlje uhvati ukoštac s neprijateljem. Taj proces nije bio jednostavan. On je rastao preko savlađivanja ranijeg načina borbe,

Slike na prethodnoj strani.

Radost, ali i obaveza za nove pobjede. Komandant Danilo Lekić primio je zastavu iz ruku druga Tita na sam dan proslave oktobarske revolucije (gore lijevo).

Čast prvog barjaktara da primi i prvi ponese zastavu iz ruku komandanta Danila Lekića pripala je Voji Radiću, metalnom radniku iz Kragujevca, članu Partije od 1940. godine i zameniku komandanta Trećeg bataljona (gore desno i dole lijevo).

Šesti beogradski bataljon vrši svečani pozdrav brigadnoj zastavi u Bosanskom Petrovcu 7. novembra 1942. godine. U prvom planu Milan Šarac, komandir čete, i Dušan Šijan, zamenik komesara bataljona (dole desno).

Bataljonske zastave (na str. 77, gore) uvećale su svečanost prijema brigadne zastave.

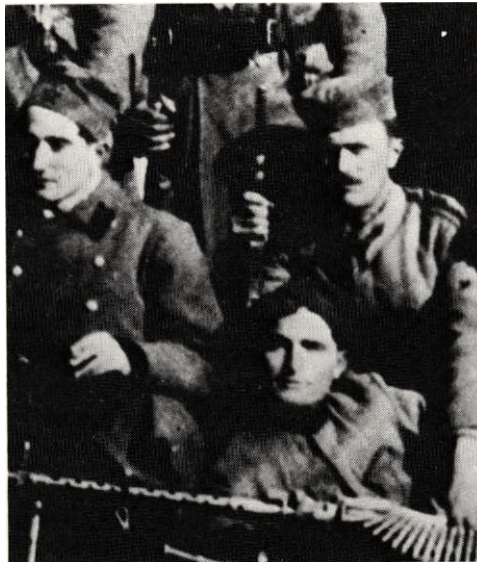
sudara sa neprijateljem iz zasjede ili prihvatanja frontalne borbe, i iz nužde da se manevrom parira neprijateljska tehnika, da se minimalnim utroškom municije postigne razbijanje neprijateljskih redova — kroz osposobljavanje pravilnog shvatanja sveukupnosti naše borbe, njenog širokog fronta, kroz razvijanje političke svijesti

itd. Da bi se postigla potpuna manevarska sposobnost naše brigade, bilo je potrebno da se svi mi, pojedinačno, osposobimo, i to prvenstveno u pitanju samoinicijative, brzog snalaženja, pravilne ocjene i odlučnog prilaza rješavanju postavljenog zadatka. Osposobljavanjem naših nižih jedinica izgrađivali smo manevarsku vještinu i odlučnost naše brigade. U početku je bilo najvažnije — razviti samopouzdanje boraca, a preko toga - pouzdanje u druge borce, druge jedinice. Ljudi su se navikli da zauzmu određeni položaj, da se »oslanjaju« na druge snage lijevo i desno, samim tim promjena taktike morala je uslovi tim promjenu shvatanja, mišljenja.

Svakodnevna praksa potvrđivala je postavku: da je partizan opkoljen tim samim što djeluje u neprijateljskoj pozadini, ali da on ne može biti opkoljen s tim da bude uništen. To ubjeđenje, oživljavano svakodnevnom praksom, doprinijelo je, između ostalog, razvijanju samopouzdanja. Naši borci naučili su (i to je postalo sastavni dio njihovog ratovanja) da se nađu neprijatelju iza leđa ili na boku i da ga udare po njegovom najosjetljivijem mjestu, tamo gdje je on najslabiji. Uporedo sa ubjeđivanjem i svakodnevnom praksom, samopouzdanje je stvarano i kroz sticanje jasnih predstava o efikasnosti dejstva raspo-

Treća četa Prvog bataljona u Jajcu novembra 1942. godine.

Borci 3. čete Prvog bataljona Mihailo Nedović, Milovan Peković i Borisa Šćepanović Bato, novembar 1942. godine.

loživog oružja; pušaka i automatskog oružja - uglavnom, kroz ubjeđenje o pravilnom rukovodstvu, provjerenom u svim akcijama, u svim momentima.

S druge strane manevar je zahtijevao da se razviju i druge osobine sem onih koje smo već pomenuli: brzo orijentisanje, detaljno korišćenje terena, kamufliranje i, što je glavno, disciplina vatre. Oružje se smjelo upotrijebiti jedino tamo gdje je njegova upotreba bila nužna, gdje vatra odlučuje, gdje je ona najefikasnija. Manevarska moć naše brigade je, znači, djelo razvitka boraca, kadrova, jedinica - djelo ostvarenja jedinstva naše brigade.

Jedinstvo

Manevar nije mogao dobiti potrebnu silinu, prodornost i potpunu efikasnost sve dotle dok nije izgrađeno čvrsto jedinstvo naše brigade, dok se nije uspjelo da se borbena sposobnost svakog pojedinog borca, svih jedinica, koncentriše i, kao takva, usmjeri tamo gdje je najpotrebnija i odlučujuća. Radi toga bilo je potrebno da se savladaju i otklone izvjesne navike, shvatanja naših jedinica, stečena u jednom prilično dugom periodu samostalnih operacija, rješavanja samostalnih zadataka. Taj nedostatak bio je, uglavnom, učaurivanje u jednu jedinicu i posmatra-

nje stvari jedino iz perspektiva te jedinice — tako je i dolazilo do pojava da se u blizini jedne jedinice bori druga, a ova ne nalazi za potrebno da joj pritekne u pomoć.

Pristupilo se otklanjanju ovih nedostataka i upornom, sistematskom izgrađivanju jedinstva naše brigade. Djelovalo se ubjeđivanjem i tumačenjem konkretnih primjera, kada su jedinice, uslijed nedostatka sadejstva, trpjele pojedinačno. I tako je učaurenost jedinica, počev od intendantura pa do bataljona u akciji, razbijena, jedinice su naučile da šire posmatraju stvari — i tako je stvarana baza za kasnije

formiranje potpunog jedinstva brigade. Ukratko: naša brigada kao vojna formacija izrasla je kroz jedinstvo i manevarsku sposobnost u operativnu jedinicu, sposobnu da zadatke saobrazi prilikama, uslovima i da ih uspješno rješava. To potvrđuje niz naših akcija izvedenih od momenta kada su naši bataljoni počeli da djeluju u sklopu brigade. (Zarobljenici govore o našim borcima ovako: »Prosto nevjerovatna stvar. Ne čuješ ga, ne opali ni jedan metak, a osjećaš ga da ti se približuje, da je tu, da hoće da te opkoli.«)

Borba za gradove

Borba za gradove pokazala nam je da manevar u ovoj borbi dobija izraz jedino u prodoru. U toku pripreme za akciju – obavještajnom službom, nasilnim izviđanjem i dr. - dobija se uvid u raspored neprijateljskih snaga, ocjena njegovih jedinica po punktovima, i tada se vidi gdje je on najslabiji, gdje je najlakše napraviti prodor (naravno, prilikom te ocjene ne treba izgubiti iz vida odnos dotičnog punkta prema ostalom terenu, prema mogućnostima prilaska). Onda se najteži udarac izvodi na tom mjestu, s tim da se prodre što dublje u grad. Jer prilikom zauzimanja grada najvažnije je steći čvrsto uporište u samom gradu, koje će omogućiti ostalim jedinicama da popune grad. Tako se izbjegava frontalna likvidacija spoljnih utvrđenja, dobija se mogućnost njihove pojedinačne likvidacije, a ti-

U okolini Bosanskog Petrovca, početak novembra 1942. Sleva: Dušan Korač, Radmilo Vuksanović, Danilo Lekić, Radovan Papić, Mijalko Todorović, neidentifikovan borac. Dogovor za izdavanje borbene zapovesti.

Hirurška ekipa Prve proleterske divizije za vreme kratkotrajnog odmora u vreme napornog marša kroz centralnu Bosnu decembra 1942. godine. Sleva: Božo Vukoje, Lazo Dronjak, Živanka Vićentijević Seka, nepoznati borac, Mira Mitrović, dr Dura Mešterović, Rosa Dmitrić i Radivoje Jelić.

Hirurška ekipa Prve brigade na putu na nove položaje u okolini Teslića decembra 1942. godine. Sleva: Mira Mitrović, Dragan Gligorić, Živanka Vićentijević Seka i Rosa Dmitrić-Tomić.

me što je, u tom slučaju, naš položaj znatno povoljniji, unese se rastrojstvo u neprijateljske redove, jednom riječju - neprijatelj se prisili na predaju.

Ovu postavku potvrđuje nam naše vlastito iskustvo. Prilikom operacija na Livnu naš 2. bataljon uspio je da, bez žrtava, ubaci jednu četu u centar grada. Ta je četa ostala sama u gradu čitava četiri časa, dok ostale jedinice nisu uspjele da, zahvaljujući, uglavnom, baš akciji te čete, likvidiraju spoljne objekte i na ostalim pravcima prodru u grad. Ta četa bila je posjela zgrade u centru i samim tim preuzela je kontrolu neprijateljske veze, uspjela da na samom početku zarobi neprijateljskog komandanta, spriječila saobraćaj između pojedinih neprijateljskih dijelova i tako se neprijateljska odbrana pocijepala — jedinstveni fortifikacioni sistem pretvorio se u niz usamljenih objekata bez veze, bez obavještenja, bez mogućnosti snabdijevanja municijom i dr., čime je bila omogućena i pojedinačna likvidacija ovih objekata.

Kadrovi

Kao što je već rečeno, vojnički razvitak naše brigade jeste djelo razvitka boraca, jedinica, kadrova, kao i uslova u kojima je brigada djelovala. O razvitku naših kadrova potrebno je pisati posebno. Mi smo poslali preko 30 političkih i vojnih rukovodilaca u nove partizanske jedinice. Taj detalj dobro ilustruje pravilnost naše kadrovske politike - i zato o tome treba pisati.

Umjesto zaključka

Ovim člankom nikako se ne obuhvataju sva iskustva 1. proleterske, štaviše — ne iscrpljuju se ni ona koja su u njemu iznesena. Njih treba svestranije proučiti, analizirajući konkretne primjere. Glavni zadatak ovog članka bio je da podstakne na jedno temeljito proučavanje naših iskustava u njihovoj cjelokupnosti, a to će nam, pored ostalog, omogućiti naš brigadni list.*

Danilo Lekić Španac

Prvi vod 3. čete Proog bataljona u okolini Jajca, novembra 1942. godine.

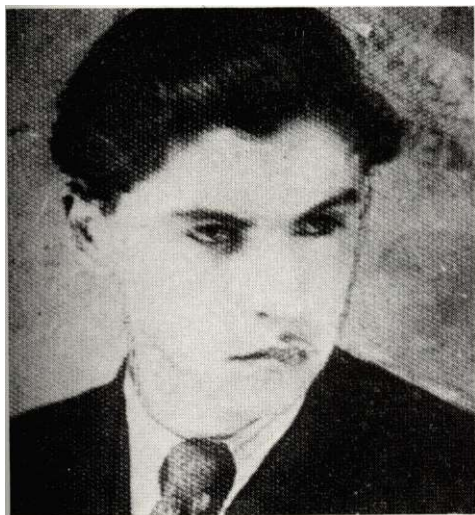

Borci Milorad Čirić i Dragan Crnogoj iz Šestog bataljona, snimljeni u okolini Prnjavora decembra 1942. godine.

Grupa boraca Šestog bataljona (na slici dole) u okolini Prnjavora decembra 1942. godine.

* Iz brigadnog lista •Prova proleterska« br. 1, 31. oktobar 1942. g.

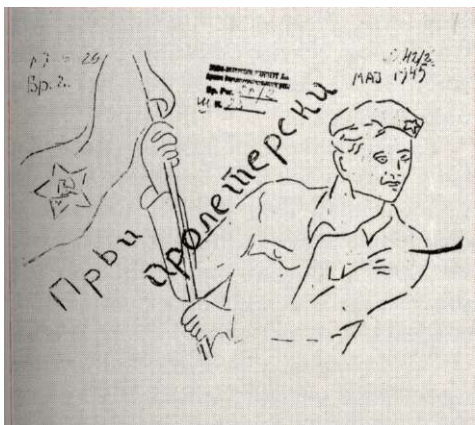
Miodrag Urošević Artem (na slici gore) rođen 1922. godine, Kragujevac; radnik; član KPJ od 1939. Stupio u NOB jula 1941. Poginuo 19. novembra 1942. na Sitnici kod Banjaluke. Narodni heroj.

Milan Raspopović, rođen 1915. godine, Martinići, Danilovgrad; podoficir jugoslovenske vojske, član KPJ od 1942. Stupio u NOB jula 1941. Poginuo 20. novembra 1942. na Sitnici kod Banjaluke kao komandir čete u Drugom bataljonu. Narodni heroj.

Ljubomir Živković - Ilič Ljupče Španac, rođen 1918. godine, Crveni Breg, Bela Palanka; radnik; član KPJ od 1935. Stupio u NOB 1941, učesnik španskoga građanskog rata. Poginuo 20. novembra 1942. na Sitnici, kao zamjenik komandanta Šestog beogradskog bataljona. Narodni heroj.

Politički komesar 2. čete Prvog bataljona Spasoje Dragović čita najnovije vesti borcima na položaju kod Prnjavora, decembar 1942. godine.

Naslovna strana jednog od mnogih ratnih biltena i listova Brigade

Štabovima bataljona i komandama jedinica

Dostavljamo vam program, po kojem će sve pješačke jedinice naše brigade izvoditi obuku.

PROGRAM

za izvođenje vojne obuke u I proleterskoj brigadi.

Taktika i ratna služba

Izveštaji i naređenja: jasnost, kratkoća, itd.

Veza: kuriri, svetlosni i zvučni znaci, rakete, barjačići.

Kretanje: vrste kretanja, zastanci i odmori, red i disciplina za vreme kretanja, higijena marša, zaštita od ugleda i dejstva iz vazduha, priprema za putovanje, dnevno i noćno kretanje.

Kretanje u planini i kršu, kretanje kroz šumu, naročiti slučajevi u kretanju: ukrštanje, prepreke i t.sl.

Stanovanje: unutrašnja služba u bivaku (logoru), osiguranje i uređenje logora (bivaka).

Izviđanje i obezbeđenje: borbeno i nasilno izviđanje, izviđački organi, rad patrola (izviđanje: zemljišta, puteva, železnica, reka, tesnaca, mostova, klisura, šume, visova, grebena, naseljenih mesta i utvrđenja.)

Izviđanje položaja.

Obezbeđenje: u maršu (prethodnica, zaštitnica, pobočnica), na mestu (predstraže) pripravnost (prosta stega i pod oružjem).

Borba: vidovi odbrane.

Napad: izviđanje, podilaženje, uvodna borba, razvoj i tok napada, korišćenje zemljišta, prebacivanje, juriš, gonjenje.

Odbrana: izbor položaja i organizovanje položaja, raspored, plan odbrane, povratni napad, protivnapad, odstupanje.

Borbe u naročitim prilikama: noćna borba, u planinskom zemljištu, oko tesnaca, u šumama, oko reka.

Naoružanje

Puška: delovi, sklapanje i rasklapanje, uzajamni rad i uloga delova, kočenje i otkočenje, zastoji i njihovo otklanjanje, municija, čuvanje i čišćenje.

Puškomitraljez: opšte osobine (upotreba i dejstvo), pokretni i nepokretni delovi i njihov opis, sklapanje i rasklapanje, zastoji i njihovo otklanjanje, čuvanje i njihovo čišćenje.

Pištolji: opis, upotreba, rukovanje i čuvanje.

Bombe: ofanzivne i defanzivne, upotreba i dejstvo.

Mitraljezi: opis, delovi, sklapanje, rasklapanje, zastoji i odlaganje zastoja, čuvanje, čišćenje i tovarenje.

Napomena:

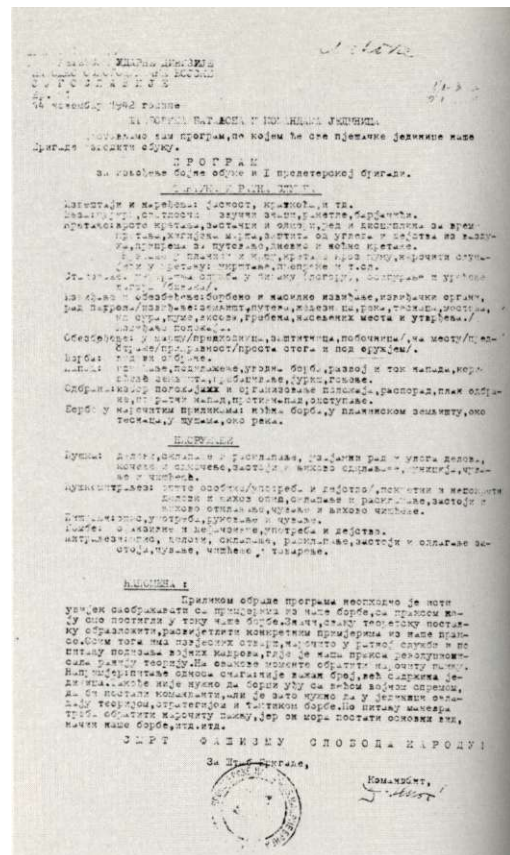
Prilikom obrade programa neophodno je isti uvijek saobražavati sa primjerima iz naše borbe, sa praksom koju smo postigli u toku naše borbe. Znači, svaku teoretsku postavku obrazložiti, rasvijetliti konkretnim primjerima iz naše prakse. Osim toga ima izvjesnih stvari, naročito u ratnoj službi i po pitanju podizanja vojnih kadrova, gdje je naša praksa revolucionisala raniju teoriju. Na ovakve momente obratiti naročitu pažnju. Na primjer: pitanje odnosa snaga: nije važan broj, već sadržina jedinica. Takođe nije nužno da borci uđu sa većom vojnom spremom, da bi postali komandanti, ali je zato nužno da u jedinici ovladaju teorijom, strategijom i taktikom borbe. Po pitanju manevra treba obratiti naročitu pažnju, jer on mora postati osnovni vid, način naše borbe, itd., itd.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Za Štab Brigade,

MP

Komandant,
D. Lekić

Na svom putu kroz Sandžak, Bosnu, Hercegovinu i Dalmaciju, Prva proleterska brigada popunjavala se omladinama kud god je prolazila. U Kragujevačkom bataljonu, oko jezgra kragujevačkih omladinaca koji su četrdeset prve pošli u partizane, stvorila se Omladinska četa, koja je, kao i druge čisto omladinske čete, smatrala za dužnost da proslavi čitavu našu omladinu.

Krajem novembra četrdeset druge, kada je tek stvorena Prva divizija nadirala prema Banjoj Luci i Jajcu, Omladinska četa Prve brigade bila je na čelu u napadu na Sitnicu. Oblačni dan i susnežno veće pretvorili su se u jasnu mesečinastu noć. U izdajnički svetloj noći, po snegu, Brigada je silazila u dolinu: tu, maskirano granjem i pokriveno snegom, čekalo ih je sto dvadeset bunkera. Brigadiri nisu videli ništa, a pritajeni neprijatelj, mnogo jači no što se mislilo, video je sve. Neprijatelj nije davao glasa od sebe dok se jurišni stroj nije sasvim približio ...

Košena mitraljezima i minama iz bacača, kolona se pred vatrom nevidljivih bunkera za čas ustalasala i zastala u nedoumicu. Prvi, na čelu, pao je komandir Omladinske čete, Simić. Ali kao da im je taj trenutak zastoja i taj gubitak dao novi polet. Omladinska četa je neodoljivo jurila kroz vatreni zid metaka i bombi, otvarajući put ostalim četama. Nalet je bio besprimeran, a bes je izumeo fantastične podvige. Jedan borac je s neprijateljima igrao smrtonosnu igru lopti, hvata-

Legitimacija Jovana Popovića - većnika Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, koju su potpisali dr Ivan Ribar, kao predsjednik Predsedništva i Rodoljub Colaković; kao sekretar Predsedništva AVNOJ-a

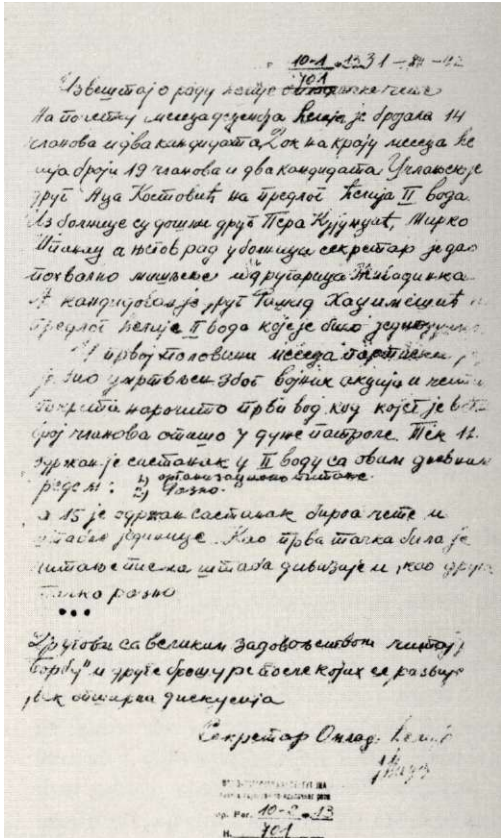

Vojislav Maslovarić, rođen 1914. godine, Dragosava, Berane-Ivangrad; zemljoradnik, član KPJ od 1941. Stupio u NOB jula 1941. Poginuo 18. decembra 1942. nedaleko od Čelince, Bosna, kao zamenik političkog komesara 3. čete Prvog bataljona. Narodni heroj.

Milan-Velebit Antončić, rođen 1918. godine, Gospić, SRH; podoficir jugoslovenske vojske; član KPJ od 1942. Stupio u NOB jula 1941. godine. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj.

Jovan Popović

31-XII-42.

Izveštaj o radu ćelije Omladinske čete

Na početku meseca decembra ćelija je brojala 14 članova i 2 kandidata, dok na kraju meseca ćelija broji 19 članova i dva kandidata. Učlanjen je drug Aca Kostović na predlog ćelije II voda. Iz bolnice su došli drug Pera Kujundžić, Mirko Španac a za njegov rad u bolnici sekretar je dao pohvalno mišljenje i drugarica Živadinka. A kandidovan je i drug Rašid Hadžimešić na predlog ćelije II voda koja je bila jednodušna.

U prvjoj polovini meseca partijski rad je bio umrtvijen zbog vojnih akcija i čestih pokreta, naročito prvi vod kojeg j veći broj članova otišao u duže patrole. Tek 11. održan je sastanak u II vodu sa ovim dnevnim redom:

- 1.) organizaciono pitanje
- 2.) razno,

a 15. je održan sastanak biroa čete i štabne jedinice. Kao prva tačka bilo je čitanje pisma Štaba Divizije i, kao druga tačka razno.

Drugovi sa velikim zadovoljstvom čitaju »Borbu« i druge brošure posle kojih se razvija uvek opširna diskusija.

Sekretar Omlad. ćelije
Maca

Posle duže borbe, 6. bataljon 1. brigade je uništio neprijateljsko uporište na Hasanovači i bunkere kod s. Stenjaci i s. Pajići i došao do grada, gde je naišao na jak otpor iz kuća. U 4.15 časova on je prodro na svom pravcu u grad i sastao se sa 4. bataljonom 1. brigade (iz druge grupe) koji je ušao u grad sa severozapadne strane. Drugi bataljon 1. brigade (bez jedne čete), ne naišavši na neprijatelja, stigao je oko 2 časa u s. Planje i zarobio komandanta neprijateljskih snaga u Tesliću, pukovnika Bindera, i logornika sa tri oficira i 27 domobrana koji su za vreme borbe pobjegli iz Teslića prema Tešnju. Borba za oslobođenje grada produžila se u toku čitavog dana 2. januara. Neprijatelj je iz pojedinih utvrđenja pružao jak otpor, a neka je uporišta, posle uzastopnih juriša, ponovo povratio. No, koristeći zaplenjene protivtenkovske topove i mnogobrojna automatska oružja (pojedine čete su imale i po 20 automata, koje su otele u prvim časovima borbe), naše snage su savladale otpor neprijatelja oko 5 časova 3. januara. Posle zauzimanja grada, radi obezbeđenja od pravca Doboja, bataljoni prve grupe poseli su položaje, i to: 2. bataljon 3. brigade u rejonu s. Dedovac, Miljevac (k. 315), 2. bataljon 1. brigade u rejonu s. Đemilići, s. Planje, a 6. bataljon u rejonu s. Mrkotić, sa zadatkom da obezbeđuje grad od Doboja i Tešnja.

Treća krajiška brigada ostala je i dalje u rejonu Teslića.

Borbe 1. i 3. brigade oko Teslića pokazale su moralnu nadmoć, izvežbanost i elan naših jedinica. O tome govore i neprijateljski dokumenti. Tako se u izveštaju doglavnika ustaških snaga u Tesliću ovako govori o našim snagama:

»Partizani su tako dobro naoružani, da je skoro svaki treći partizan oboružan sa strojopuškam ili strojosamokresom, i u borbi, po izjavama svih lica koji su se s partizanima borili — da skoro obične puške ne upotrebljavaju u borbi, nego samo automatsko oružje i teško oružje, a vojnici su im vrlo mladi, od 17—25 godina, a među njima je i 1/5 mladih djevojaka, koje su vrlo borbene. Opremljeni su vrlo dobro, a neobično su disciplinovani i ne smije se njihova snaga potcjenjivati. Njihova promidžba tako je jaka i opasna da je teško naše domobrane skloniti na jednu uspješnu borbu na njih. Nose razna odijela kao domobranska, ustaška, iz straže itd.

Dojavna im je služba odlična, jer je potpuno istinita i naoružana, dok naša dojavna služba je slaba, nepouzdana, laživa i skoro se može pravo reći da je i nemamo.«

Niko Durašević

IZVEŠTAJ O PART. RADU
CELJE I ČETE VI b OD 1-15-XII-1942

7. 12. 1942. Izveštaj o part. radu
ćelije I čete VI b od 1-15-XII-1942

Održana su dva sastanka.

1-XII-1942 održan je teorijski sastanak o drugoj glavi. Na tom sastanku je pod jednu tačku stavljeno pitanje kulturnog rada, tj. pitanje novina i agitacije za čitanje knjiga.

9-XII-1942 održan je drugi sastanak sa dnevnim redom: 1. Odnosi prema narodu, 2. Pitanje alkohola, 3. Kandidati, 4. Razno.

Sastanku prisustvoju kao kontrola biroa drug Šijan i D. Pešić.

Pod prvom tačkom govori se o važnosti pravilnih odnosa prema ovom stanovništvu na koje budemo nailazili, i o vrbovanju mladih ljudi za naše redove.

Pitanje alkohola - koje je u I četi postalo ozbiljno pitanje, zbog toga što se neki članovi nepravilno odnose prema tom pitanju moralo se spomenuti i na ovom sastanku. Riješeno je da će se najstrože postupiti prema onima koji budu prešli dozvoljene granice u upotrebi tog alkohola.

U ovih petnaest dana ušli su na rad u Partiju tri kandidata: Janjić, Gaćeša, Kojičić. Sada ćelija broji 14 članova. Kandidata ima 5 i dva se nalaze u bolnici i jedan u Štabu Bataljona.

Miladinović

Izveštaj o part. radu

ćelije I čete VI b od 1-15-XII-1942

Održana su dva sastanka.

1-XII-1942. održan je teorijski sastanak o Drugoj glavi. Na tom sastanku je pod jednu tačku stavljeno pitanje kulturnog rada, tj. pitanje novina i agitacije za čitanje knjiga.

9-XII-1942 održan je drugi sastanak sa dnevnim redom:

1. Odnosi prema narodu
2. Pitanje alkohola
3. Kandidati
4. Razno

Sastanku prisustvoju kao kontrola biroa drug Šijan i D. Pešić.

Pod prvom tačkom govori se o važnosti pravilnih odnosa prema ovom stanovništvu, na koje budemo nailazili, i o vrbovanju mladih ljudi za naše redove.

Pitanje alkohola - koje je u I četi postalo ozbiljno pitanje, zbog toga što se neki članovi nepravilno odnose prema tom pitanju moralo se spomenuti i na ovom sastanku. Riješeno je da će se najstrože postupiti prema onima koji budu prešli dozvoljene granice u upotrebi tog alkohola.

U ovih petnaest dana ušli su na rad u Partiju tri kandidata: Janjić, Gaćeša, Kojičić.

Sada ćelija broji 14 članova. Kandidata ima 5 i dva se nalaze u bolnici i jedan u Štabu Bataljona.

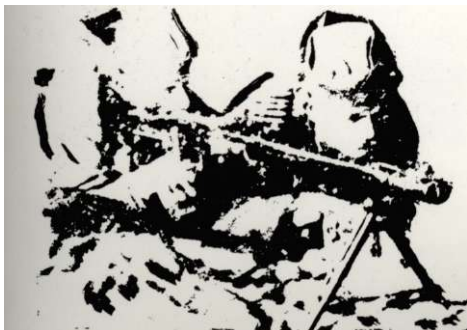
Miladinović

Hirurška ekipa Prve proleterske uvek je bila sa Brigadom.

U pripremi za napad na Teslić krajem decembra 1942. Sleva: nepoznati borac, Radivoje Jelić, Božo Vukoje, Ivo Dani Popović, dr Dura Mešterović, Mira Mitrović, Danica Rosić, dr Julka Mešterović Pantić, Živanka Vićentijević Seka i nepoznati borac.

Kolona saniteta Prve proleterske posle oslobođenja Prnjavora, januara 1943. godine; sleva: Radivoje Jelić, Ivo Dani Popović, Mira Mitrović, dr Julka Mešterović-Pantić, Živanka Vićentijević Seka, Rosa Dmitrić, Danica Rosić, Božo Vukoje i nepoznati borac.

Štab I proletbrigade
I proleterske udarne divizije
Narodno oslobodilačke vojske
Jugoslavije
Br. 90
7. januar 1943. g.

Štabu III - Kragujevačkog - bataljona

3. Evo vam zvanični podaci o borbi na Teslić i rezultatu. Zarobljeno je oko 1.400 domobrana i oko 30 oficira zajedno sa zapovjednikom, pukovnikom Binderom i ustaškim logornikom.

Zaplijenjene:

4 haubice (2 - dvije - neispravne)
4 protivkolska topa (od kojih naša brigada dobija 2 - dva -)
2 topa »Pito«
5 bacača
8 lokomotiva
preko 40 vagona
nekoliko stotina hiljada puščane municije
nekoliko hiljada artiljerijske i bacačke municije
mnogo konja, kola, vojničke sprema i raznog ratnog materijala.

To su prvi zvanični podaci koje smo dobili. Materijal je ogroman - prebrojava se i evakuše.

4. Domobrani su većinom Dalmatinci, Slavonci i Slovenci. Oni za sada ostaju po našim brigadama. U našu brigadu dolazi 400 domobrana, većinom Slavonaca. Oni će kod nas ostati sve dotle dok ne stupimo u vezu sa slavonskim partizanima, kada ćemo ih, po njihovoj želji, uputiti preko. Naravno to vrijeme njihovog boravka treba iskoristiti za puni politički rad sa njima, kako bi što veći broj ostao kod nas.

5. Što se tiče četničke koncentracije u s. Mravića, o čemu smo vam ranije javili, stvar stoji ovako: tamo je juče došao Trebavski odred, jačine 700 ljudi. Izgleda da su imali namjeru da zajedno sa Radićem preduzmu napad. Međutim mi smo ih preduhitрили i kada su se našli sami pred nama, pokupili se i nestali, naravno pošto su prethodno galamili, psovali i, najviše, pljačkali. Rekli su da će po praznicima ponovo doći. Vidjećemo.

6. Ustaše su ostavile posadu u s. Lišnja.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!
Za Štab Brigade,

Zamjenik politkoma,

Komandant,

Udarna moć partizanskih jedinica te zime 1943. godine bila je sve veća, neprijatelj je uznemiravan i ugrožavan na svakom koraku. Širila se oslobođena partizanska teritorija prerastajući u partizansku državu u državi NDH. Tih dana, januara 1943. godine, u centralnoj Bosni, uz pomoć jedinica Prve proleterske brigade osnivani su narodnooslobodilački odbori, radile su partijske organizacije, a u Prnjavoru je osnovan Okružni komitet.

Na slici (dole, zdesna ulevo) Dušan Korać, Vaso Jovanović, Mila Nešović, Prvoslav Vasiljević, Stevo Ilić, Mika Đorđević i Blažo Popivoda sa kuririma Milošem Zurićem, Savom Đukanovićem i Nikolom Milekićem Korčaginom.

U Prnjavoru, zima 1943. godine: Miloš Žurić, Savo Đukanović, Dragica Jovičić Belka, Jova Penčić i Aleksandar Petrović Leko.

Miloš Vučković Vučko, komandant Kombinovnog bataljona Prve proleterske i Žika Živanović iz Rudarske čete Četvrtoga kraljevačkog bataljona ispred Kremičeve pekare 16. januara 1943. godine (slika dole).

Izveštaj o radu part, jedinice I čete III bat. I brigade

14-1-1943. god. Održan je partijski sastanak sa dnevnim redom: Izveštaj o radu po sektorima.

1) Organizaciono: U I vodu ima 10 članova i 3 kandidata, u II vodu 10 članova i 1 kandidat.

2) Vojni sektor: U oba voda održano je po 4 sastanka, od toga 1 čas sa vodnicima i desetarima: čitanje sekcija. Svi su drugovi obučeni u rukovanju mitraljezima, bombama i nišanjenju sa puškama. Rad se nastavlja po onom cirkularu koji je dobijen od Štaba Brigade.

3) Politički rad u četi: U prvom vodu održana su dva pol. časa sa temama: Skoj u današnjem ratu; O Savezu mlade generacije.

4) Kulturni sektor: Održana je jedna kulturna priredba 5-1-1943. god i 7-1-1943. celoga bataljona.

5) Politički rad na terenu: radi se kao i pre.

Rad sa ženama: Održano je dva sastanka sa ženama, na jednom je bilo 13 žena, na drugom 7 žena. Razgovaralo se o našoj borbi, o ulozi žene u današnjoj borbi.

Skroj: održan je jedan sastanak po pitanju alkohola i drugi o religiji i držanju pred klasnim neprijateljem i u vezi s tim konspiraciji.

Skojevaca ima 6, od toga dve drugarice.

Oseća se velika potreba za partijskim materijalom pošto ga u Četi nema a takode ni u Bataljonu.

Zamenik polit, komesara I čete
Stevan A. Roglić

Borci Provo bataljona u Prnjavoru januara 1943. godine.

Štab

IV batalj. proletbrig.

25. jan. 1943 god.

D. Smrtići

Štabu I proleterske brigade.-

Izveštaj o vojnom radu Bataljona u vremenu od 1. do 16. januara 1943. godine:

1. januara Bataljon je dobio zadatak napada na Teslić u 19 čas. sa zapadne strane grada tj. desno od ceste Pribinić-Teslić. U G. Teslicu naišli smo na grupu četnika koje smo odmah razjurili. Nastavili smo put prema Teslicu gde smo stigli oko 20.40 časova i odmah otpočeli napad na spoljna utvrđenja. Prethodno smo ostavili jedan vod 2. čete u Gustom Tesliću radi obezbeđenja bolnice i štaba brigade, a drugi vod iste čete zadržali smo u rezervi sa pratećim vodom. Prvi bunkereri zauzeti su dosta lako. Posle pada spoljnih utvrđenja 1. i 3. četa jurišale su preko ravnog i brisanog prostora u grad - prema crkvi, gde su bili topovi, i prema fabrici. U ovom silovitom jurišu naši borci su zauzeli haubice kod crkve. Jedan vod 3. čete bio je iz grada zašao u leđa haubicama. Neprijatelj je dva puta bezuspešno jurišao da bi povratio haubice ali je oba puta bio odbijen žestokom vatrom naših automatskih oruđa.

2. januara oko 5 časova uspeali smo da ovladamo gradom i da razoružamo nekoliko stotina nepr. vojnika i oko 20 oficira. Broj zarobljenih vojnika prešao je 1000. Zaplenili smo 4 haubice, 3 protivkolska topa, 1 brdski top, 1 »Pito« 4 teška bacača, 4 teška mitraljeza, dosta puškomitraljeza i ratnog materijala.

15. januara bataljon je dobio zadatak da likvidira neprijateljsko uporište na Ceru a potom da izvrši demonstrativni napad na Prnjavor sa jugozapadne strane tj. naslanjajući se levim krilom na drum B. Luka-Prnjavor. Levo od nas vršio je napad kombinovani bataljon. Tačno u određeno vreme napadnuto je i likvidirano neprijateljsko uporište na Ceru i u školi na r. Vijaki. Odmah smo produžili ka Prnjavoru i u silovitom naletu ušli u grad. Neprijatelj je davao jak otpor oko katoličke crkve i iz bunkera na putu za Teslić. Ove bunkere naši borci su zaobišli i iz grada likvidirali. Po likvidaciji grada u grad je ušao kombinovani bataljon (oko 4 časa 16-1) a zatim i II bataljon.

Zarobili smo oko 350 nepr. vojnika i oficira i sav ratni materijal koji nismo ni prebrojavali ni procenili.

U ovoj akciji imali smo i vrlo lako ranjenog borca.

Napad na Prnjavor kao i cela ova akcija izvođeni su vrlo organizovano.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Politkom

Za Štab

Komandant

Živan Maričić

Izveštaj zamenika politkomesara I proleterske brigade I proleterske udarne divizije NOVJ Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije

... Odnos prema stanovništvu kod boraca je bio na punoj visini. Dešavalo se da borci po dan i više gladuju, ali ne bi zatražili hranu dok im seljaci ne bi sami dali. Našim pravilnim držanjem stanovništvo je osetilo da se mi zaista borimo za njegovu slobodu i svesrdno nas je pomagalo. Našim snažnim nastupom i doslednim političkim stavom, četnici ne samo što su razbijeni već su i potpuno demaskirani. Počev od Jajca pa sve do Prnjavora i Save održano je niz zborova i konferencija, koji su većinom uspevali. U mnogim selima kroz koja su prolazile naše jedinice osnivani su NOO, koji su odmah preuzimali dužnost. Na taj način formirano je preko 60 NOO. Približavanjem Prnjavoru i Savi narod nas je oduševljeno dočekivao. Zavedeni seljaci u četničkim redovima masovno su pristupali našim jedinicama. Tako je jedna kompletna četa sa komandnim kadrom kod Prnjavora pristupila nama. U okolini Prnjavora na dobrovoljnoj bazi za 7-8 dana pristupilo je našoj brigadi preko 700 ljudi.

Prvi bataljon. Ima 122 člana Partije i 23 partijska kandidata. Socijalni sastav: 49% seljaka, 39% intelektualaca i 12% radnika.

Drugi bataljon. Broji 117 članova i 28 kandidata. Socijalni sastav: 55% seljaka, 10% radnika, 35% intelektualaca.

Treći bataljon. Broji 120 članova Partije, 26 kandidata. Socijalni sastav: 65% radnika, 15% seljaka, 20% intelektualaca.

Četvrti bataljon. Broj članova Partije 90. Socijalni sastav: 55% radnika, 25% intelektualaca i manji broj seljaka.

Šesti bataljon. Ima 79 članova Partije. Socijalni sastav: 51% radnika, 35% seljaka i 14% intelektualaca. Brojno najmanja organizacija.

Pored ovih organizacija, postoje još ćelije u Protivkolskoj četi (10 partijaca), Pionirskom vodu (7 partijaca), intendanturi (4 partijaca), kuriri i komora Štaba Brigade (11 partijaca). Najagilnija je ćelija Protivkolske čete.

14. februar 1943.

Zamenik političkog komesara

1. proleterske brigade

Dušan Korać

ŠTAB I PROLETBRIGADE
I PROLETERSKE DIVIZIJE
20 - I - 1943.

PROJEKAT
APRIL 1943
Sp. Par 41-1/2
707

DRUGOVIMA ŠPANCU I MILADINU

4.-Tražio sam podatke od bataljona o najnovijem brojnom stanju, da bih iz toga zaključili celishodnost formiranja V bataljona. Svi su izgledi da je toliko boraca mobilisano, a mobilizacija i sada tako teče, da će moći svi naši bataljoni da se znatno popune i da se opet formira solidan V bataljon. Ljuba sa Carevogorskom četom ostaje, naravno, po sporazumu, kod nas. Mi bismo odmah formirali V bataljon ali nam jako nedostaju ta tri bataljona da i iz njih uzmemo potrebne rukovodioce. Uostalom, ako nam situacija nametne hitnu potrebu formiranja toga bataljona a vi sa tim bataljonima ne stignete, mi ćemo izvršiti bar delimično formiranje sa delimično privremenom komandom, koja bi došla iz tih bataljona, a vi ćete se, nadamo se, složiti sa nama. Za komandanta bataljona dolazi u obzir Gajo, on se nalazi na odmoru u div. bolnici, tražićemo ga odmah. U koliko je on ozbiljno bolestan, prema obaveštenju Fićinom nije, mogao bi doći u obzir Vučković, koji sada komanduje privremeno kombinovanim bataljonom. Uostalom, za takve funkcije čekaćemo vašu saglasnost.

5.-Rusi biju žestoko. Od opkoljene armije kod Staljingrada ostalo je svega još 80.000. Ofanziva se razvila i kod Lenjingrada, obuč je definitivno razbijen, napredovali su oko 80 km i spojili se sa trupama južno od jezera Ladoga. Tamo su Vorošilov i Zukov, Timošenko odlazi na sever - biće izgleda i tamo kajgane. Na jugu su opet oslobođene neke varoši. Irak je objavio rat Osovini. Po rečima Londona ofanziva se vodi na celom frontu od Lenjingrada do Kavkaza (3.600km.)

Smrt fašizmu - sloboda narodu!
Za Štab Brigade

Zam. politkoma,
Dule s.r.

Politkom
Plavi s.r.

Štab I proletbrigade
I proleterske divizije
2-1-1943.

Drugovima Špancu i Miladinu

4.- Tražio sam podatke od bataljona o najnovijem brojnom stanju, da bismo iz toga zaključili celishodnost formiranja V bataljona. Svi su izgledi da je toliko boraca mobilisano, a mobilizacija i sada tako teče, da će moći svi naši bataljoni da se znatno popune i da se opet formira solidan V bataljon. Ljuba sa Carevogorskom četom ostaje, naravno, po sporazumu, kod nas. Mi bismo odmah formirali V bataljon ali nam jako nedostaju ta tri bataljona da i iz njih uzmemo potrebne rukovodioce. Uostalom, ako nam situacija nametne hitnu potrebu formiranja toga bataljona a vi sa tim bataljonima ne stignete, mi ćemo izvršiti bar delimično formiranje sa delimično privremenom komandom, koja bi došla iz tih bataljona, a vi ćete se, nadamo se, složiti sa nama. Za komandanta bataljona dolazi u obzir Gajo, on se nalazi na odmoru u div. bolnici, tražićemo ga odmah. U koliko je on ozbiljno bolestan, prema obaveštenju Fićinom nije, mogao bi doći u obzir Vučković, koji sada komanduje privremeno kombinovanim bataljonom. Uostalom, za takve funkcije čekaćemo vašu saglasnost.

5.- Rusi biju žestoko. Od opkoljene armije kod Staljingrada ostalo je svega još 80.000. Ofanziva se razvila i kod Lenjingrada, obuč je definitivno razbijen, napredovali su oko 80 km i spojili se sa trupama južno od jezera Ladoga. Tamo su Vorošilov i Zukov, Timošenko odlazi na sever - biće izgleda i tamo kajgane. Na jugu su opet oslobođene neke varoši. Irak je objavio rat Osovini. Po rečima Londona ofanziva se vodi na celom frontu od Lenjingrada do Kavkaza (3.600 km).

12 naših iseljeničkih udruženja u Americi uputili su pismo Ruzveltu u kome raskrinkavaju Dražu i izbeglice i traže da Ruzvelt uputi pomoć u oružju i materijalu NO Vojsci Jug. Kažu dalje da je AVNOJ prvi primer vlasti u Evropi koji je narod izabrao po Atlantskoj povelji!

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Zam. politkom,
Dule s.r.

Za Štab Brigade

Politkom
Plavi s.r.

Kuriri štaba Brigade sa dvema drugaricama iz Drugog bataljona u Prnjavoru, januar mesec 1943. godine.

... Kada sam preko mosta ušao u drugi deo varoši, koji se izdiže prema brdu kao na spratove, video sam kako u jednom velikom dvorištu naši pregledaju i odabiraju plen. Na gomilama su ležale granate, bombe i mine, topovi, mitraljezi i puške. To je trebalo što pre izvući iz grada. Među tim hrpama spazio sam tri poznata lika, malo pomodrela od hladnoće, blatnjava, neispavana, ali sva ozarena. Lica su im postala još simpatičnija od tog zadovoljstva. Mahnuo sam im u prolazu. Mladi politkom Kragujevačkog bataljona, Mirko, i njegov komandant, isto tako mladi Moma, odmahnu su mi, kao da skromno odbijaju čestitku na uspehu. Pored njih je, prebirajući po municiji, stajao mlad partizan, sav obasjan ponosom - Tomaš. Bio sam već čuo da se sinoć istakao u likvidiranju ustaških bunkera, koji su bili fantastično prilepljeni uz nedostupne obronke.

Tek sam bio odmakao od simpatične trojke, i, osmotrivši na pošti radio-aparata, ušao u zgradu načelstva, gde su drugi pregledali zaplenjene arhive - kad iz same sredine grada odjeknu jaka detonacija. Je li to neko slučajno opalio iz topa usred grada, ili su Nemci došli tenkovima iz Banje Luke?

Posle nekoliko minuta pronela se vest: Tomaš je izgubio ruku, a Mirko je ranjen u nogu.

U jednoj kafani, koja, tužna, nekako nije ličila na mesto rasonode, video sam Tomaša: sedeo je na stolici dok su mu stezali patrljak desne ruke, a ranjenu levu mu vezivali. Mirko je ležao na klupi, ranjen u nogu. Na njegovom lepom, mladom licu nije se video bol, samo je bilo

Igra šaha u predahu, januar 1943. godine. Na slici (sleva udesno) borci Prateće čete Prvog bataljona Oleg Smirnov, Đoko Drecun, Papo i drugi.

Borci Prvog bataljona (desno, gore) Jakša Dragović, Krsto Bajić i Dušan Vujošević u Prnjavoru januara 1943. godine.

Bane Božović, Milivoje Rakić, komandir 1. čete Četvrtog bataljona (poginuo 6. januara 1944) i Mitar Mitrović Dimitrija u Prnjavoru 16. januara 1943. godine (zdesna ulevo). Na slici dole: grupa boraca Prvog bataljona u Prnjavoru januara 1943. godine.

pepeljasto blede, ali je neko negodovanje izbijalo iz njegovih pitomih plavih očiju. Ranjeni su glupo, nepotrebno - u Tomaševoj ruci eksplodirala je mina. Još jedna drugarica, crna, zdepasta, lako ranjena u petu, skakutala je na jednoj nozi, nekako kao da igra, iako je i na njenom licu bio isti izraz negodovanja, koji je nadjačavao uobičajeni izraz bezbrižne ravnodušnosti prema rani.

Tomaš se osećao teskobno. Kad su mu sasvim stegli desnu ruku, digao je tužni, debelo omotani patrljak, gledao ga setno, i rekao:

— O, moja desna ruko, zar da više ne pucaš na gadove?

I svi smo osetili da mu je u tom gubitku to najteže; ovaj put on taj gubitak drukčije i nije osećao. Nije mislio lepi mladić: »Zar da posle rata ne mognem milovati voljenu devojkju?« Nije mislio mladi radnik: »Kako ću, šta ću raditi posle rata?« Nije na to mislio, jer je znao: posle rata će se sve moći nadoknaditi. Ali dotle, njegova ruka, ruka borca Prve proleterske, više neće moći da puca...

Nekoliko dana posle toga, ozleđen sam u oko. Brigada je bila u pokretu, bolnica je napustila Kotor-Varoš, gde je ostao samo garnizon; po mraku sam tražio štab. Bilo je mnogo blata i mnogo kolona, a moje je oko peklo kao žeravica. Dok sam stigao do bolnice, imao sam, umesto oka, zapaljeno klupko nerava.

U jednom zaseoku našao sam doktoriku Julku. Pogledala mi je oko:

— Što sad tek dolaziš?

Drugim svojim okom video sam kako joj se usne trzaju. Bolećiva, sem toga i moj

Miloš Vučković, rođen 1914. godine, Ulcinj; vojni muzičar; član KPJ od 1941. Stupio u NOB jula 1941. General-major JNA u penziji. Narodni heroj.

Odmor na snegu. U oslobođenom Prnjavoru i okolini Brigada je provela oko 15 dana, a zatim se okupila 30. januara 1943. godine u Šnjegotini da bi krenula na težak i dug marš ka Ivan-Sedlu. Na fotografiji: borci 2. čete Četvrtog bataljona u okolini Šnjegotine.

stari prijatelj, ona je svoju zabrinutost, po običaju, izrazila grubošću:

- Gotovo. Pa da, kad je nehat an. Mora da se vidi. Gledaj, Đuro.

Dura njen brat, španski borac, koga su partizani smatrali za čudotvorna hirurga, pogledao je stisnutih očiju, i, taktičniji od nje, progundao:

- Pa, možda i ne mora. Gadno jeste, ali videćemo.

Ali ja sam već znao da na desno oko više neću videti. Nisam rekao, kao Tomaš izgubivši li za čudotvorna hirurga, pogledao je stisnutih očiju, i, taktičniji od nje, progundao:

- Pa, možda i ne mora. Gadno jeste, ali videćemo.

Ali ja sam već znao da na desno oko više neću videti. Nisam rekao, kao Tomaš izgubivši desnu ruku: »O, moje desno oko, zar da više ne nišaniš na neprijatelja?« Nisam to ni rekao ni mislio, jer bi to kod mene bila teatralna patetika, dok je to kod Tomaša bila prosta, neposredna istina. Mislio sam: »Moći ću i jednim okom da vršim svoju dužnost.« I sam sam se čudio koliko sam bio spokojan. Nekada bi to bila tragedija, sada je epizoda. Ali sam osjetio kako su mnoge oči uperene u mene, i kako me teški ranjenici među kojima smo stajali u seljačkoj sobi, gledaju sa saučešćem, zaboravljajući svoje bolove. I ja sam zaboravio svoje, osjetivši radost drugarstva u jednom novom vidu.

Jovan Popović

